Ladislav Nižňanský. Válečné zločiny a studená válka

PROKOP TOMEK

Případ Ladislava Nižňanského není jen jedním z dodnes nejasných případů válečných zločinců. Je zajímavý i jako příklad vlivu politických zájmů v době studené války nebo dlouhé, těžké a marné cesty za spravedlností. Protínají se v něm zájmy stíhání válečných zločinců s bojem proti zahraničním politickým nepřátelům bývalého režimu a konkrétně tzv. ideodiverzním centrům.

Ladislav Nižňanský v civilu na snímku pořízeném v době podpisu spolupráce s Vojenskou zpravodajskou službou v červenci 1947
Foto: ABS

Ladislav Nižňanský se narodil dne 24. října 1917 v Lutiši v okrese Kysucké Nové Mesto (dnes okres Žilina). Pocházel ze středních vrstev, jeho otec Theodor i matka Emilia, rozená Robensaiferová, byli učitelé. Bratr Theodor pracoval jako lékař ve Státní nemocnici v Piešťanech, bratr Viktor, komerční inženýr, byl tajemníkem Tabákové režie v Praze, třetí bratr Alfréd působil jako tajemník ředitele Státních lázní v Piešťanech a čtvrtý bratr Hubert byl polesným v Lubině, okres Nové Mesto nad Váhom.

Ladislav Nižňanský studoval klasické gymnázium v Malackách a v Bratislavě reálné gymnázium, kde v roce 1936 maturoval. O rok později nastoupil vojenskou prezenční službu, během níž absolvoval jako středoškolák v Táboře školu pro důstojníky lehkého motorizovaného dělostřelectva v záloze. V letech 1937 až 1938 vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích. Patřil tehdy ke stále málo početné skupině slovenských důstojníků.[1] Dne 1. února 1938 byl povýšen do hodnosti podporučíka a již 14. srpna 1938 (po ukončení akademie) do hodnosti poručíka dělostřelectva. Byl přidělen nejprve k dělostřeleckému pluku 13 v Chlumci nad Cidlinou, pak přechodně k dělostřeleckému pluku 18 Tuchlovice.

Po rozbití republiky vstoupil jako Slovák 18. března 1939 do Slovenské armády. Dnem 1. srpna 1940 byl povýšen na nadporučíka a po vypuknutí války se SSSR odjel 22. června 1941 na východní frontu jako I. plukovní pobočník velitele dělostřeleckého pluku 11. Rychlé brigády Slovenské armády. Prodělal polní tažení a poprvé se vrátil z fronty 10. května 1942.[2] Dne 15. července 1942 byl jmenován do funkce I. pobočníka velitele dělostřeleckého pluku 11. Na východní frontu pak odjel znovu 10. října 1942 a zůstal tam do léta 1943. Před definitivním návratem byl povýšen 1. července 1943 do hodnosti stotníka dělostřelectva (obdoba hodnosti kapitána) a za měsíc se vrátil do Žiliny. Sloužil pak od 15. září 1943 u dělostřeleckého pluku 11 jako velitel náhradního oddílu. Za tažení proti SSSR obdržel Pamätnú medailu, medaili Za hrdinstvo III. stupňa, německý Železný kříž II. třídy, Odznak Rýchlej divízie a Protibolševický odznak I. stupňa. Podle toho se zdá, že vykonával své vojenské povinnosti výborně. O Nižňanského protinacistickém odboji v té době nejsou žádné informace, současně však jiní důstojníci po válce dosvědčili, že byl velmi loajální ke svým vojákům, chránil je před následky za údajnou protinacistickou

1 Poměrné zastoupení Slováků v důstojnickém sboru československé armády v době první republiky bylo slabé. Počátkem roku 1938 v ní sloužilo jen 422 důstojníků z povolání slovenské národnosti (3,6 %), 28 z nich bylo ve funkcích ve štábech vyšších velitelství, 177 v Čechách a na Moravě a 217 na Slovensku. Z české strany nešlo o záměr, nicméně například i důstojníků původem z německé menšiny bylo tehdy v armádě více, a to 457 (4 %). FETKA, Josef: *Československá válečná armáda 1918–1939*. Mladá fronta, Praha 2015, s. 187.

2 CSÉFALVAY, František a kol.: *Vojenské dějiny Slovenska. V. zväzok 1939–1945*. Magnet Press, Slovakia 2008, s. 78 a násl.

činnost a zastával se jich v případě různých deliktů. Motiv ale mohl být čistě kamarádský nebo cítil zodpovědnost velitele za vojáky.[3]

Od července 1944 připravoval pod velením majora Jozefa Dobrovodského připojení žilinské posádky k plánovanému povstání. Dobrovodský po válce vzpomínal na tehdejší Nižňanského odvahu a iniciativu, stejně jako na jeho prvotřídní chování v pozdějších bojích za povstání.[4] Po vypuknutí Slovenského národního povstání (SNP) se stotník Nižňanský stal hned 29. srpna 1944 náčelníkem štábu skupiny „Žilina" a 15. září 1944 náčelníkem štábu „Detva" V. skupiny. O měsíc později byl přemístěn k III. skupině opět jako náčelník štábu a k výročí státu 28. října 1944 dostal hodnost štábního kapitána dělostřelectva československé armády. V SNP se zúčastnil bojů v úsecích Žilina–Strečno, Dubná Skala, Vrútky, Priekopa, Turčiansky Svätý Martin, Cremošné–Zvolen–Svätý Kríž nad Hronom.[5] S dělostřeleckou brigádou pod velením škpt. Borise Horvátha se 25. října 1944 stáhli na Polanu, tedy do oblasti západně od Banské Bystrice a Zvolena. Nějakou dobu v horách přežili, ale situace se zhoršovala a 10. listopadu 1944 byl zajat u hory Zákľuky v Nízkých Tatrách.

Pro dobu SNP neexistují o Nižňanském negativní svědectví. Loajálně se účastnil bojů proti Němcům. Z těch poválečných se dochovala výpověď komunisty Karla Bacílka, později ministra národní bezpečnosti. Znal jej od 30. října 1944, kdy se s ním seznámil v Bukovině nad Šajbou. Nižňanský byl zástupcem velitele dělostřelecké jednotky, která ustoupila přes Šajbu a Povrazník z území povstání. Vojáci se snažili soustředit rozvrácené jednotky a vytvořit z nich partyzánský oddíl pod velením škpt. Borise Horvátha. Měli jen 135 lidí a podnikali malé výzvědné akce a přestřelky. V listopadu byli obklíčeni. Podle rozhodnutí Horvátha Bacílek, Marek Čulen, dr. Pavlík zůstali na místě a na Klenovci se pak spojili s partyzánským oddílem Sadilenko. Zbytek oddílu odešel a padl do zajetí. O Nižňanském se pak jen doslechl, že vstoupil do slovenské armády.[6] Z osobní zkušenosti o něm neměl negativní mínění.

Nižňanský v SNP podle všeho obstál jako stoupenec odporu proti nacistické moci. Připojení armádního důstojníka k SNP přitom nebylo samozřejmé a Nižňanský se navíc zapojil již v době jeho příprav.

V zajetí a na druhé straně

Následující fáze Nižňanského vojenské kariéry je nejasná a přitom pro další osudy klíčová. Podle vlastního svědectví (které sepsal hned v roce 1945) se dostal do německého zajetí 10. listopadu 1944 i se svým velitelem škpt. Borisem Horváthem. Byli odvedeni do školy v obci Čierny Balog, kde již bylo internováno více zajatých slovenských důstojníků. Všechny dopravili k Panzerdivision Tatra a poté do vojenské věznice v Bratislavě. Tam strávil čtrnáct dní a následně jej s ostatními důstojníky převezli do státního dívčího gymnázia, kde byl zřízen zajatecký tábor pro důstojníky. S každým sepsali protokol, s Nižňanským 3. prosince odpoledne. Přitom musel podepsat jako všichni ostatní prohlášení, že je ochoten bojovat proti bolševismu. Druhý den jej přivedli ke zpravodajskému důstojníkovi německého vojenského velitele na Slovensku. Ten jej upozornil, že prý jako jediný do protokolu uvedl, že v čs. armádě bojoval dobrovolně. Dostane však příležitost k nápravě. V rámci nové slovenské armády je organizována jednotka tvořená příslušníky pracovní služby. Stojí pod německým velením a je nasazována do bojů proti partyzánům v rámci vyčišťovacích akcí na Slovensku.[7] Nemá prý na výběr, protože jej slovenská vláda degradovala a vyloučila z armády, takže jej čeká buď vojenský soud a koncentrační tábor, nebo může převzít velení slovenské roty jisté zvláštní jednotky. Nižňanský přijal tuto možnost údajně zejména proto, že se domlouval s škpt. Horváthem na novém povstání, takže se hodlal dostat ze zajetí za každých okolností. Dne 5. prosince tedy obdržel cestovní rozkaz do Oslan, kde se hlásil na místním velitelství a odevzdal dopis pro velitele jednotky mjr. hraběte Thun-Hohensteina. Dva dny na něj čekal a poté, 11. prosince, odjel do Kremnice, kde byla jednotka ubytována. Následující den byl spolu se dvěma německými poddůstojníky poslán do Žiliny pro 140 Slováků, kteří tam absolvovali výcvik, v němž pokračovali do 21. prosince 1944 v Kremnici. Skupina patřila ke speciální jednotce Slovenské pracovní služby a byla tehdy právě s Nižňanským začleněna do nově vytvářené Abwehrgruppe 218, tedy kontrarozvědné skupiny.

3 *ABS*, f. Historický fond MV (dále jen MV-H), a. č. H-519, Část I., Protokol spísaný dnešného dňa na velitelstve 4. taž. del. brigády, odd. OBZ Žilina s npor. del. Korauš Jurajom.

4 Tamtéž, Protokol spísaný dnešného dňa na velitelstve 4. taž. del. brigády, odd. OBZ Žilina s pplk. del. Dobrovodský Jozefom, 27. 9. 1945.

5 CSÉFALVAY, František a kol.: *Vojenské dějiny Slovenska. V. zväzok 1939–1945*, s. 178 a násl.

6 *ABS*, f. MV-H, a. č. H-519, Část I., Zápisnica spísaná s Karolom Bacílekom, posádkové veliteľstvo Bratislava – 5. odd., 21. januára 1947.

7 Špeciálny oddiel Slovenskej pracovnej služby (ŠO SPS) byl zřízen 28. 9. 1944 jako dobrovolnická jednotka o síle 200 mužů určená k protipartyzánským operacím na Slovensku. Výcvik se konal v Sekulích, Lábe a Jakubově. Příslušníci sloužili v uniformách slovenské armády a byli vyzbrojeni pěchotními zbraněmi. Jeho velitelem byl Martin Kaniok. Tento oddíl prováděl v listopadu a prosinci ze Žiliny protipartyzánské akce, např. v Počúvadle, Prandorfu, Dlhém Poli ještě před začleněním dobrovolníků do Abwehrgruppe 218, což se formálně stalo 4. 11. a fakticky 16. 12. 1944, kdy byl ŠO SPS formálně zrušen. Srov. CSÉFALVAY, František a kol.: *Vojenské dějiny Slovenska. V. zväzok 1939–1945*, s. 214–215.

Jednotka, jinak označovaná také jako Sonderkommando Thun (zvláštní jednotka Thun), Kampfgruppe Edelweiss (bojová skupina Protěž) či Dienststelle Fp. Nr. 67087 (patrně služebna polní pošty číslo …), sestávala v prosinci 1944 z pěti důstojníků a asi 400 mužů. Z toho bylo 135 Slováků, 60 kozáků, 50 Kavkazanů, 60 Ázerbájdžánců a zbytek (tedy asi 100) byli Němci. Slováci v něm tvořili vlastní rotu, které velel Ladislav Nižňanský.

Jednotka podléhala veliteli německých sil na Slovensku. Neměla vlastní síť agentů a zprávy pro svou činnost dostávala od velitelství, od Sicherheistdienstu (SD), nebo od zvláštních zpravodajských složek. Jednotka měla dvě radiostanice a po skončení úkolu její velitel posílal vždy hlášení radiotelegraficky veliteli německého vojska na Slovensku a nadřízenému velitelství ve Vídni.

Podle vlastní výpovědi z roku 1945 se Nižňanský s jednotkou účastnil celé řady „akcí". Poprvé vyrazili 22. prosince 1944 na Veľký bok,[8] kde prý došlo k přestřelce s partyzány, stejně jako při další akci 3. ledna 1945 v Kľaku.

Pplk. gšt. Ján Stanek hovořil po válce o svém zajetí a zranění u Veľkého boku 26. prosince 1944 po přestřelce s protipartyzánskou jednotkou, které se účastnil spolu s příslušníky americké mise a britské vojenské mise, jimž dělal průvodce a tlumočníka. Když na místo dorazil Nižňanský, choval se prý k zajatcům hrubě a mluvil jen německy.[9]

Nižňanský po válce tvrdil, že úkolem jeho slovenské roty byla vždy jen ochrana bojového sledu. Střelbu prý slyšeli jen zdálky a zajatého Stanka sice na Veľkém boku viděl, ale na dotaz německého majora tehdy popřel, že ho zná. Při dalším postupu jeho vojáky překvapila palba z nějaké chaty. Zalehli, a když palba utichla, už u chaty nikoho neviděli. Podobně nekonfliktně prý probíhaly i další akce. Jeho vojáci prý nikde nestříleli, a proto rota neměla padlé ani raněné. Nižňanský se údajně snažil vojáky odesílat na dovolenou a tím rotu postupně oslabovat a vojáky chránit. Podle svého líčení se tedy do ničeho mimořádně závažného nezapletl. Připustil ale, že je zodpovědný za svoji službu v jednotce. Zdůvodňoval to však hrozbou fyzické likvidace své i rodinných příslušníků. Ani on sám, ani nikdo z jeho jednotky prý nikomu neudělal nic zlého.[10] Činnost jeho slovenské roty se tedy jeví jen jako formální. V jeho prospěch svědčil po válce například i jeden z vojáků.[11] Podle svědectví povstaleckého důstojníka zajatého Němci 23. prosince 1944 kpt. Nižňanský přemlouval zajatce, aby vstoupili do SS nebo slovenských protipartyzánských jednotek. Přestože odmítli, slíbil jim, že se přimluví, aby nebyli zastřeleni, ale převezeni do zajateckého tábora u Vídně. To se také stalo.[12] Takové příklady chování lze však vysvětlit i jako snahu pomoci svým slovenským druhům ve zbrani.

Od 5. ledna do 13. dubna 1945 zasahovala jednotka v Kľaku, na Hradišti (okres Partyzánské), v Dobré Vodě (okres Trnava), Moravské Lieskové poblíž moravských hranic, kde při

Jeden z vypálených domů v obci Kľak po nacistickém masakru, ke kterému došlo 21. ledna 1945 v rámci protipartyzánských operací Foto: ČTK

8 Vrchol v centrální části Kráľovohoľských Tater v nadmořské výšce 1727 m. Leží mimo hlavní hřeben a tvoří výraznou dominantu liptovské části pohoří.

9 *ABS*, f. MV-H, a. č. H-519, Část I., Protokol spísaný dnešného dňa na oddelení OBZ 4. rychlej divízie v Žiline s pplk. gšt. Stanek Jánom, 26. novembra 1945.

10 Tamtéž, Protokol spísaný dňa 6. decembra 1945 na OSOBZ so škpt. L. Nižňanským.

11 *ABS*, f- MV-H, a. č. H-519, Část III., Protokol spísaný dňa 24. júla 1947 s voj. Sabol Štefanom.

12 Tamtéž, Část II., Výpis z protokolu o výpovědi sepsané s kpt. pěchoty Jánem Kováčikem, 17. 2. 1947.

první akci došlo k přestřelce s partyzány, v Kuneradu (okres Žilina), kde se vojáci při akci opět střetli s partyzány, v Makově (okres Čadca) na moravském pomezí, opět s přestřelkou s partyzány, a konečně v Liptále u Vsetína.

Akční rádius byl tedy poměrně široký. Jedinou lokalitou z Nižňanského výčtu, kde prokazatelně došlo k vraždění civilistů a ničení obcí, je Kľak v okrese Žiar nad Hronom.[13] Nižňanský však udává data 3. a 5. ledna 1945, přičemž k masakru v obci došlo 21. ledna 1945. Nejspíše se ale jedná o nepravdivou výpověď. Je totiž podezřelé, že by se nevyjádřil k masakrům, pokud by se jich jeho jednotka neúčastnila. A je naprosto vyloučeno, že by jako velitel jedné roty Abwehrgruppe 218 o masakrech nevěděl.

Nižňanský se v roce 1945 vyjádřil i k otázce zacházení s nepřáteli. Počet zajatců, přeběhlíků a zadržených odhadoval celkem asi na 100 osob. Civilisté (pokud prokázali alibi) byli prý propuštěni, ostatní předáni SD na výslechy, pravděpodobně u zmíněné Einsatzgruppe H. O jejich dalším osudu nevěděl, zřejmě byli posláni do pracovních a zajateckých táborů, protože pro takový postup byl vydán rozkaz. Někteří na výzvu majora Thuna údajně vstoupili do jednotky.

Po válce zatčený major Erwein hrabě Thun-Hohenstein 4. prosince 1945 v sovětském zajetí vypověděl, že po zajetí Němci byl Nižňanský odvezen k odboru Ic štábu velitele německých vojsk na Slovensku a odeslán do Abwehrgruppe 218. K jeho činnosti uvedl, že vedl slovenský oddíl, s nímž se *nejednou zúčastnil operací proti partyzánům*. Thun-Hohenstein byl odsouzen v Rakousku 18. ledna 1946 vojenským tribunálem centrální skupiny sovětských vojsk k trestu smrti zastřelením.[14]

Po válce

Služba v Abwehrgruppe 218 pro Nižňanského skončila až na samém konci války. Padl do sovětského zajetí v Makově na slovensko-moravském pomezí, a to až 10. května 1945. Poté se dostal do zajateckého tábora u Telče a 14. června byl převezen NKVD přes Vídeň do Budapešti, zřejmě z důvodu vyšetřování činnosti jednotky Edelweiss. Po dvou měsících v zajetí ho Sověti poslali československým úřadům. Oblastní velitelství Národní bezpečnosti v Bratislavě jej převzalo od sovětské hlídky 14. července 1945 a předalo do vazby.

Jak dlouho v ní zůstal, není zcela jasné, ale na podzim 1945 musel již být na svobodě. Dne 22. října 1945 totiž přijala Nižňanského komise Slovenské národní rady (SNR) v Košicích do československé armády. Kapitán Nižňanský dostal přidělení k dělostřeleckému pluku 308 v Košicích opět jako náčelník štábu. Dne 3. ledna 1946 jej ale znovu vzali do vazby a přijímací komise SNR ho 1. února 1946 z armády propustila. Byl totiž hledán jako příslušník SS.[15]

Příčinou bylo jeho stíhání pro zradu. Poprvé bylo řízení vedeno v první polovině roku 1946. Okresní lidový soud v Bratislavě jej ale 7. června 1946 osvobodil pro nedostatek důkazů. U soudu svědčili vesměs jeho bývalí spolubojovníci ze SNP, ale i vojáci jednotky Edelweiss, např. Jozef Cibulka, Štefan Polakovič, Ladislav Strnisko, Michal Čižmár a Milan Vríčan. Nikdo z nich nedosvědčil, že by se Nižňanský a slovenští příslušníci Abwehrgruppe 218 aktivně zúčastnili akcí proti partyzánům, o vraždách civilistů nemluvě. Nižňanský odmítal vinu za svoje velení, protože byl k němu donucen a žádných bojů s partyzány se prý neúčastnil. Několik svědků dokonce tvrdilo, že prostřednictvím svého bratra lékaře v Piešťanech usiloval o spojení s partyzány.[16]

Zajímavé svědectví vzhledem k dalším nepřímým svědkům podal bývalý člen Hlavního štábu povstaleckého hnutí Jozef Lietavec[17]. Koncem ledna 1945 v obci Jasenice, okres Banská Bystrica, zajali partyzáni dva příslušníky protipartyzánské jednotky z Žiliny. Jmenovaní v partyzánském štábu vypověděli, že zástupcem velitele protipartyzánské jednotky mjr. Thuna je kpt. Nižňanský, bývalý účastník SNP, který velel protipartyzánským přepadům a byl často v boji aktivnější než velitel Thun. Po výsleších a pořízení protokolů byli oba zadržení z rozhodnutí velitele štábu generála Asmolova zastřeleni jako zrádci ve službách Němců. Protokoly byly s jiným partyzánským materiálem odeslány do Kyjeva, kde se asi ztratily. Protokoly četli mimo jiné i generál Alexej N. Asmolov, ministr Bohumil Laušman a poslanec Rudolf Slánský.[18]

13 Prehľad miest a obcí na Slovensku postihnutých fašistickými represáliemi – viz http://www.szpb.sk/rezoznam.htm (citováno k 19. 5. 2016).

14 *ABS*, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (dále jen 325), sign. 325-54-2/3, Protokoly o výslechu obviněného Ervina Thuna Hohensteina.

15 Tamtéž, f. Sbírka různých písemností (S), sign. S/2-45-7, l. 57, stopovací oběžník č. 3, Bratislava 11. 8. 1945.

16 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, Zápisnica o hlavnom pojednávaní napísaná na Okresnom ľudovom súde v Bratislave v dňoch 6. a 7. júna 1946, svědek Karol Mozolák.

17 Jozef Lietavec (1915–2011) byl členem KSČ od roku 1931 a v letech 1944–1954 členem ÚV KSS. V letech 1951–1954 zastával funkci pověřence vnitra a podílel se na politických procesech, mj. v roce 1954 na přípravě procesu s G. Husákem a spol. Srov. PLEVZA, Viliam: *Dejiny Slovenského národného povstania, 1944*, s. 277.

18 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, Zápisnica o výsluchu svedka Jozefa Lietavce, spísaná dňa 29. októbra 1946 na Krajskom súde v Bratislave.

Ladislav Nižňanský v uniformě v době podpisu spolupráce s Vojenskou zpravodajskou službou v červenci 1947 Foto: ABS

Bezprostředně po vynesení osvobozujícího rozsudku podal proti němu odvolání již zmíněný pplk. gšt. Ján Stanek a označil proces za největší justiční podvod a do nebe volající případ. Stanek uváděl, že tzv. škpt. Nižňanský v době povstání dezertoval a zúčastnil se protipartyzánské akce na Veľkém boku. Žádal předvolání svědků, kteří by potvrdili Nižňanského zradu a spolupráci s nepřítelem. Přes veškeré antipatie, jež Stanek zjevně k Nižňanskému choval, ve svém podání žádnou účast Nižňanského na hromadných vraždách neuváděl. Těžko by toho nevyužil, pokud by o nich věděl. Lze proto předpokládat, že se takové obvinění tehdy ještě neobjevilo.[19] Proti osvobozujícímu rozsudku žalobce v Bratislavě 13. listopadu 1946 skutečně podal mimořádný opravný prostředek v neprospěch obžalovaného. Celé dva roky však k novému soudnímu rozhodnutí nedošlo.

Nižňanský byl vzhledem k původnímu osvobozujícímu rozhodnutí 31. ledna 1947 povolán do vojenské činné služby a znovu přidělen k dělostřeleckému pluku 308, jako velitel II. oddílu a 5. baterie. Definitivně byl však zbaven výkonu služby 10. srpna 1947, a to do konečného rozhodnutí. Ve slovenské i v československé armádě byl hodnocen v podstatě stále stejně: svědomitý, pracovitý, klidný, rozvážný, iniciativní, energický, tichý, nenáročný, bez zvláštních sklonů a návyků, ale také veselý a s velkým smyslem pro kamarádství.[20]

Rozsudkem z 29. prosince 1948 Ľudový súd v Bratislavě předchozí rozsudek částečně zrušil a Nižňanský dostal trest pěti let vězení za účast při očišťovacích akcích proti částem československých jednotek a partyzánům operujícím v horách a za spolupůsobení s německými jednotkami při pronásledování účastníků povstání a partyzánského boje. Toto řízení se již konalo v nepřítomnosti obžalovaného, protože jeho pobyt nebyl znám. Nižňanský si tak uložený trest neodpykal. Dne 17. července 1948 mu byla v nepřítomnosti formálně odňata hodnost pro útěk do ciziny. Byl prohlášen za zběha a degradován do hodnosti vojína v záloze.

Je třeba zdůraznit, že ani při tomto druhém poválečném řízení nebyla zmíněna otázka Nižňanského účasti na masakrech civilních osob. Naopak soud (dokonce ještě i v prosinci 1948) přihlédl k tomu, že podle svědectví skutečně umožnil asi třiceti příslušníkům své roty s pomocí propustek dezertovat z oddílu i se zbraněmi, že nabádal při akcích své vojáky, aby na partyzány nestříleli, neúčastnili se bojů, zahazovali munici, aby ji mohli vydávat za vystřílenou, a že se snažil navázat styk s partyzány.[21] Tento výrok však nebyl poslední ve věci Nižňanského válečné činnosti.

Do zahraničí

Nepřehledná situace měla svůj skrytý rozměr. Nižňanský dostal na 30. června 1947 dálnopisem předvolání do informační kanceláře MNO v Praze. Šlo o záminku, ve skutečnosti si jej vyhlédl pplk. Otakar Vacek z 2. oddělení hlavního štábu MNO, tedy vojenské rozvědky. Vacek nabídl Nižňanskému tajný odchod do Rakouska ve službách vojenské rozvědky. Jako protislužbu dostal příslib pomoci ze strany 2. oddělení v jeho trestním řízení s tím, že v případě splnění úkolu může počítat s úplnou rehabilitací. Vacek slíbil, že zůstane důstojníkem, byť by oficiálně proti němu bylo postupováno podle služebních předpisů jako proti zběhovi. Když Nižňanský s vysláním souhlasil, připravil Vacek k přísaze spolupracovníka státní vlajku a služební předpis A-I-1. Slíbil mu, že pokud úkol přijme, může počítat s přijetím do československé armády, protože hlavní štáb se za něj postaví. Jeho úkolem bylo proniknout do vedoucích kruhů slovenské emigrace a zjistit co nejvíce o lidech v emigraci, její organizaci atd. Formálně měl uprchnout do

19 *ABS*, f. MV-H, sign. H-519, Část II., Věc: Nižňanský Ladislav, škpt. del., odvolanie sa proti rozsudku OLS v Bratislave, 12. júna 1946. Ján Stanek (1900–1996), který po válce vedl proti Nižňanskému dosti energickou kampaň, byl na druhou stranu sám značně kontroverzní postavou. Dařilo se mu vytvářet o sobě legendu bojovníka proti nacismu, o čemž svědčí i jeho přezdívka „železný kapitán“, ale přitom se v době Slovenského státu zkompromitoval spoluprací s luďáckým režimem a nacisty. Počátkem padesátých let byl sice propuštěn z armády a krátce vězněn, ale spolupracoval pak dlouhodobě se Státní bezpečností. Srovnej: KLUBERT, Tomáš: Zhrdzavená legenda „Železného kapitána“. (Necenzurovaný obraz Jána Juraja Staneka). In: LACKO, Martin: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov, zv. 3. (Povstanie roku 1944). Zborník príspevkov z tretieho sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava, Lúka 21.–22. mája 2004*. Katedra histórie FF UCM, Trnava 2004 s. 201–231.

20 *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (VÚA – VHA), f. Kvalifikační listiny, kvalifikační listina Ladislava Nižňanského.

21 *ABS*, f. MV-H, sign. H-519, Část II., Rozsudek lidového soudu v Bratislavě, sp. zn. Ls 463/48, 29. 12. 1948.

Rakouska a snažit se získat důvěru ve slovenských kruzích v Rakousku, Německu a Itálii. K jejímu získání mu mělo posloužit jeho skutečně probíhající vyšetřování za činnost v době války. Za to měl být pak přijat do armády a služební požitky mu měly být po návratu zpětně vyplaceny. Na cestovní výlohy obdržel 1000 Kčs, 50 amerických dolarů a 100 rakouských šilinků. Dostal poučení o představitelích slovenské emigrace a jejich spolcích, heslo pro osobní spojení a krycí adresu v Praze pro písemný kontakt, na niž měl psát informace tajným písmem v dopisech s nezávadným obsahem. Jeho závazek ke spolupráci nese podpis 23. července 1947. Informace obsažené ve spise vojenské rozvědky obsahuje domněnky, že Nižňanský vstoupil za války v německém zajetí do Hlinkovy domobrany. O účasti v jednotce Edelweiss se v dokumentech nic neuvádí.

Dne 18. října 1947 Nižňanský „ilegálně" překročil hranice a usadil se v Braunau am Inn na rakousko-bavorských hranicích, středisku slovenské emigrace (a mimochodem též rodišti Adolfa Hitlera). Řada dopisů na krycí adresu a záznamů o schůzkách se spojkami československé vojenské rozvědky v Braunau svědčí o čilých kontaktech. Nižňanský předával do Československa spíše přehledové informace o slovenském exilu a dostával za to peníze. Používal krycí jméno Viktor Mayer. Na jaře 1948 však začalo v Praze sílit podezření, že „Bezvousý", jak znělo jeho úřední krycí jméno, je v kontaktu s americkou zpravodajskou službou. Do žádného emigrantského spolku nepronikl a zprávy získával po kavárnách. Neustále vyžadoval peníze a 18. listopadu 1948 dokonce žádal o povolení spolupracovat s CIC. Když jej v červnu 1949 rozvědka vyzvala ke schůzce ve Vídni, vytrvale to odmítal. Podezřelé bylo i to, že CIC zadržela agenta „Jelimánka", tedy Kurta Kuhna, který se s Nižňanským sešel. Kuhn byl v Rakousku odsouzen k deseti letům vězení. Krátce se do vazby CIC dostala i spojka „Nesmělá", Marie Koisserová, a ve vězení skončil i další spolupracovník vojenské rozvědky Edmund Kadlík-Majer, s nímž byl v kontaktu Kuhn.[22] Pro československou vojenskou zpravodajskou službu tak mělo vyslání Ladislava Nižňanského do Rakouska nečekaně negativní důsledky.

Podle závěrečného vyhodnocení svazku dodal „Bezvousý" za dobu spolupráce československé vojenské rozvědce dvanáct zpráv průměrné klasifikace „3" a dostal za to na odměnách celkem 10 000 Kčs, 475 dolarů a 2300 šilinků. Spolupráci rozvědka přerušila pro důvodné podezření, že „Bezvousý" spolupracuje s československou stranou pod kontrolou CIC. Vyřazen ze sítě byl 15. prosince 1949.[23]

Závěry československého vojenského zpravodajství se zcela shodují s dostupnými prameny CIA. Podle nich Nižňanský ihned po příjezdu do Vídně kontaktoval spojeneckou zpravodajskou službu a informoval ji o svém poslání v Rakousku v souladu s popisem úkolů ve svazku československé vojenské zpravodajské služby. Působil poté pro CIC jako dvojitý agent, později jako výslechář a překladatel na informačním oddělení a následně na vyhodnocovacím oddělení v Salcburku. Podle záznamu CIA pracoval pro 430. oddělení CIC, oblast B – Rakousko, a to od 12. ledna 1948 do 1. února 1954. Používal asi dvacet krycích jmen, mj. Ladislav Milan, Malečka Ludvík, Nálepka Ludvík, Mayer Viktor, Misa Wilhelm, Michel Wilhelm a další. V lednu 1953 jej Američané přezkoušeli na detektoru lži a výsledek testu naznačil, že zadržuje jisté informace.[24] V roce 1954 spolupráci s CIA ukončil, přestěhoval se do Mnichova a nastoupil do Rádia Svobodná Evropa (RFE).

V druhé polovině padesátých let se sám dostal do hledáčku CIA. Dvakrát měsíčně totiž stále dojížděl z Mnichova do Salcburku, kde si ponechal malý byt. Padlo na něj podezření, že při svých pravidelných cestách do Rakouska se schází s československou rozvědkou. CIA mu kontrolovala korespondenci a nechala ho sledovat jistým „Gastonem". Bylo také podezřelé, že po jeho návratech z Rakouska došly minimálně ve dvou případech zaměstnancům Svobodné Evropy zastrašující dopisy odesílané z Mnichova. Navštěvoval také podezřelý podnik v Salcburku, kam prý občas zavítali i příslušníci československé zpravodajské služby.[25] Sledování však nepřineslo žádný výsledek a zjevně se zakládalo na chybných předpokladech.

Ladislav Nižňanský pracoval v Rozhlasové stanici Svobodná Evropa zhruba od jara 1954. Nikdy však nebyl členem československé redakce, nepsal žádné příspěvky a ve vysílání nikdy nevystoupil. Působil v oddělení vyhodnocování československých sdělovacích prostředků, které bylo podřízeno americkému vedení stanice. Jeho problematická minulost zjevně nebyla ve Svobodné Evropě známa. Navíc ve svém pracovním zařazení příliš nepřicházel s českými a slovenskými zaměstnanci do styku.

V roce 1962 si Nižňanského všimla československá rozvědka, která prověřovala všechny Čechy a Slováky zaměstnané v RFE. První agenturní zpráva z dubna 1962 správně potvr-

22 Všichni tito spolupracovníci mají v Archivu bezpečnostních složek, ve fondu ZS/GŠ, své archivní svazky: Kuhn Kurt, nar. 5. 12. 1920, a. č. 3816, krycí jméno „Jelimánek"; Koisserová Marie, nar. 2. 2. 1913, a. č. 4575, krycí jméno „Nesmělá"; a Kadlík-Majer Edmund, nar. 21. 11. 1912, a. č. 5700, krycí jméno „Škrkavka".

23 Tamtéž, a. č. 2949, svazek vedený na Ladislava Niňanského, krycí jméno „Bezvousý".

24 Viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/NIZNANSKY%2C%20LADISLAV%20ALFRED_0007.pdf (citováno k 31. 5. 2016).

25 Viz http://www.foia.cia.gov/search/site/Ladislav%20niznansky (citováno k 31. 5. 2016).

zovala, že přišel do rádia z Rakouska, kde předtím pracoval pro americkou zpravodajskou službu. Díky tomu prý dostal zaměstnání jako zástupce vedoucího oddělení vyhodnocování a má důvěru Američanů. Jeho chování prý bylo rezervované, ale politicky se projevoval jako stoupenec slovenské samostatnosti. To bylo vše, co o něm československá rozvědka věděla. O válečné minulosti nepadla ve zprávě ani zmínka.[26] Je zajímavé, že na I. správě MV také neodhalili skutečnost, že Nižňanský se dostal do Rakouska s pomocí československé vojenské rozvědky. Po rutinním archivním průzkumu příslušníci rozvědky zjistili jeho potíže z doby války a zjevně vycítili příležitost zasáhnout nenáviděnou Svobodnou Evropu na citlivém místě.

Třetí soudní řízení

V září 1962 zahájili na Krajské správě MV v Banské Bystrici vyšetřování činnosti protipartyzánské jednotky Slovenské pracovní služby se sídlem v Žilině a Kremnici. V akci „Počúvadlo" vyšetřovatelé vyslechli celkem 170 bývalých příslušníků „speciální jednotky Edelweiss" (z toho jedenáct členů KSČ!). Přitom byla zjištěna účast vyšetřovaných na protipartyzánských akcích, likvidaci bezbranných lidí v lokalitách Kľak, Lubina-Cetuna, Kšinná, Počúvadlo, Polomka-Veľký bok, Valaská Belá, Prochoť a další.

V procesu bylo souzeno celkem čtrnáct obžalovaných. Ladislava Nižňanského odsoudil Krajský soud v Banské Bystrici v nepřítomnosti 22. listopadu 1962 pro spolupachatelství trestného činu vraždy k trestu smrti. Ostatní obžalovaní byli odsouzeni k trestům od pěti do patnácti let. Rozsudek Nižňanského charakterizuje jako horlivého přívržence klerofašistického režimu, který ve své vlastizrádné činnosti pokračuje ve Svobodné Evropě.[27]

Vyslýchaní příslušníci speciální jednotky Edelweiss vypovídali, že 21. ledna 1945 při akci proti partyzánům obklíčili obec Kľak, kde zavraždili 84 lidí, z toho 28 mužů, 30 žen a 26 dětí. Obec byla také vyrabovaná a domy vypáleny. Podobně, rovněž pod velením Nižňanského, obklíčili obec Ostrý Grúň, kde zavraždili 62 osob (24 mužů, 26 žen a 12 dětí). Část občanů obou obcí však zůstala naživu a byla předána Němcům. Další obcí s podobným osudem byla podle svědků Lubina, kde bylo zavražděno 40 partyzánů, vypálen jeden dům a větší počet lidí zadržen. Na začátku ledna 1945 jednotka provedla protipartyzánskou akci v obci Kšinná, kde zadržela 18 Židů (11 mužů, 4 ženy a 3 děti). Akci osobně řídil kpt. Nižňanský. Zadržení byli okradeni, biti a na jeho pokyn na místě zastřeleni. V okolí Polomky na Veľkém Boku jednotka v polovině prosince 1944 zajistila osmnáct členů anglo-americké mise. Dva se zachránili a ostatní zemřeli v koncentračním táboře Mauthausen. I tohoto zadržení se zúčastnil Nižňanský. V polovině ledna 1945 proběhl další zátah v obci Prochoť s rabováním, zapálením domů a zajetím 44 osob, z nichž čtyři zahynuly. Následovala obec Valaská Belá, kde bylo po domovních prohlídkách několik partyzánů zastřeleno, 23 osob zajato, z nichž tři se nevrátily. Výslechy StB prý prokázaly, že příslušníci jednotky pod velením kpt. Nižňanského zavraždili od prosince do konce dubna 1945 nejméně 270 osob.[28]

Rozpor mezi poválečnými trestními řízeními na jedné straně a řízením v roce 1962 je naprostý. V roce 1962 svědčili již výhradně řadoví příslušníci Abwehrgruppe 218. Mnozí spoluobžalovaní svědčili již v roce 1946, výpovědi se zásadně lišily. Jeden svědek tvrdil, že se s Nižňanským zúčastnil dvou výprav (na Veľkém boku a u Prievidze), přičemž k přestřelce nedošlo. Nižňanský prý vojáky napomínal, aby se do palby nemíchali a čekali na jeho rozkazy. Vojáci také odcházeli na dovolené, z nichž už se k jednotce nevraceli. V žádné akci prý jednotka neměla zajatce a v předním sledu byly vždy německé oddíly a „vlasovci".[29] Stejný svědek však v říjnu 1962 vypověděl, že když byl v obci Kšinná zajat sovětský partyzán, svědek jej s jedním vlasovcem na Nižňanského rozkaz zastřelil. Z vlastní iniciativy prý také nechal zatknout příslušníka jednotky Jančíka, který se údajně stýkal s partyzány, a odevzdal ho SD. Tuto akci sám řídil a Jančíkova zatčení se zúčastnil. Za provedení akce proti partyzánům byl Nižňanský vyznamenán železným křížem.[30] Rozpor ve výpovědích lze vysvětlit tím, že by dotyční po válce svědectvím proti Nižňanskému riskovali trestní stíhání. V roce 1962 však mohli být k výpovědím nuceni vyšetřovateli StB.

26 *ABS*, f. I. správa SNB, svazek a. č. 10081/138, s. 116, č. j. A-1/0476/42-62, 12. 4. 1962, náčelník IV. odboru Mozr. Dopis adresovaný 1. odboru KS MV Bratislava, věc: Akce MASOR – žádost o prošetření.

27 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, Rozsudok v meně republiky, sp. zn. T 6/62, 22. novembra 1962, s. 75.

28 *ABS*, f. Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana (A 24), inv. j. 393, Nižňanský Ladislav, žijící v Rakousku, bývalý velitel speciální jednotky Edelweiss – poznatky 1962–1963, Zpráva o trestnej činnosti bývalého kpt. L. Nižňanského, veliteľa „Špeciálnej jednotky Edelweiss", KS MV Banská Bystrica, 5. 1. 1963.

29 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, Zápisnica o hlavnom pojednávaní na Okresnom ľudovom súde v Bratislave 6. a 7. júna 1946, sp. zn. Tľud 118/46.

30 Tamtéž, Protokol o výpovedi obviněného, Vríčan Milan, nar. 3. 9. 1926, Krajská správa StB Banská Bystrica, 15. 10. 1962.

Nejvyšší soud se 5. až 7. ledna 1963 zabýval odvoláním některých odsouzených, včetně Ladislava Nižňanského prostřednictvím obhájce, schválil některé dílčí změny, v případě Nižňanského však potvrdil původní rozsudek.[31]

Snahy o extradici a propagandistické využití

Podle informací Státní bezpečnosti vyvolal banskobystrický proces v Mnichově velký rozruch. Zaměstnanci Svobodné Evropy jej ale převážně označovali za účelovou propagandistickou akci. Přesto někteří Slováci a téměř všichni Češi kritizovali vedení stanice, že se od Nižňanského nedistancovalo. Slovenští redaktoři Karol Belák-Berger a Samuel Belluš o něm dokonce napsali kritický komentář. Ovšem tzv. separatisté stáli jednoznačně za ním.[32]

I CIA měla své zdroje, které přinesly k banskobystrickému procesu zajímavé postřehy. Nejmenovaný informátor z Moravy soudil, že lidé jsou vůči procesu skeptičtí. Jde prý o obvyklé soudní divadlo. Zdálo se podivné, že hlavní obviněný byl za totéž souzen již v roce 1946 a sedmnáct let po událostech žili jejich pachatelé v klidu na Slovensku a nikdo je nehnal ke spravedlnosti. Přestože se přiznali k vraždám dětí, žen a starých lidí a k vypalování vesnic, nikdo z přítomných nedostal vyšší než patnáctiletý trest. Přitom se prý očekávalo několik trestů smrti a doživotí. Veřejnost zaráželo, že vyhlazení dvou obcí soud řeší až sedmnáct let po válce, i fakt, že v průběhu procesu se opakovaně zdůrazňovalo, že hlavní obviněný je zaměstnancem Svobodné Evropy. Jako nepřítomný při jednání se nemohl hájit, reagovat na obvinění a byl pro soud snadným terčem. Druhý informátor z Prahy však uváděl, že lidé jsou na válečné zločiny stále citliví a vyvolalo podiv, že člověka podezřelého z takových činů zaměstnává instituce jako Svobodná Evropa.[33]

Vypálená obec Ostrý Grúň a pamětnice masakru u pomníku v roce 2004, kdy německá policie zatkla Ladislava Nižňanského, jenž velel zhruba 130člennému slovenskému oddílu, který tehdy v obou vesnicích zavraždil 146 lidí Foto: ČTK, ČTK/Miko René

Propagandistická akce ještě nějakou dobu pokračovala. V *Rudém právu* vyšel 5. ledna 1963 článek (podepsaný šifrou Št.) *Váleční zločinci ve službách USA*. Jak prozrazují materiály rozvědky, byl napsán ve spolupráci

31 Tamtéž, Rozsudok, sp. zn. 9 To 043/62.

32 *ABS*, f. svazky I. správy SNB, svazek a. č. 10081/138, s. 117, Výpis ze zprávy agenta „Brada" z 26. 11. 1962, vypsal kpt. Fialka.

33 Viz http://www.foia.cia.gov/search/site/Ladislav%20niznansky (citováno k 31. 5. 2016).

s ministerstvem vnitra. Rozvědka v souvislosti s případem Nižňanského připravila proti RFE aktivní opatření „Protěž". Podklady byly bohužel uloženy do svazku aktivních opatření ke Svobodné Evropě, který byl koncem roku 1989 prakticky celý skartován, a dokumenty se tedy nedochovaly.[34]

Ministerstvo spravedlnosti ČSSR zaslalo prostřednictvím MZV a velvyslanectví USA v Praze západoněmeckým úřadům 31. října 1962 extradiční žádost. Vrchní státní návladní při zemském soudu v Mnichově v odpovědi uvedl, že spolkový ministr spravedlnosti žádost zamítl, protože československá vláda neprohlásila *zajištění reciprocity a zachování speciality*, což odpovídá zásadám německého extradičního zákona. Československé MZV pak Československé komisi pro stíhání nacistických válečných zločinů potvrdilo oprávněnost námitek podle mezinárodního práva a navrhlo buď poskytnout žádané prohlášení, nebo předat úřadům SRN usvědčující dokumenty proti Nižňanskému, ale pouze v případě, že jsou přesvědčivé. Do věci se nakonec vložilo ministerstvo vnitra, jehož stanovisko bylo nakonec negativní.[35] Proto na německou žádost československé úřady nereagovaly, což vyhovovalo oběma stranám. Nižňanský byl v Německu a ve Svobodné Evropě pro československou propagandu velmi užitečný.

Podle stručné zprávy rozvědky z roku 1973 ve Svobodné Evropě stále pracoval a choval se nenápadně. Od procesu se ještě více uzavřel.[36] V RFE vydržel nakonec až do roku 1985, kdy ve věku 68 let odešel do důchodu. Československá rozvědka se o něj nakonec přestala zajímat a materiály uložila do archivu.[37]

Další akce ve věci Nižňanského vydání do Československa se rozběhla až po čtrnácti letech. Případ oživilo Ministerstvo spravedlnosti Slovenské socialistické republiky a znovu navrhlo požádat SRN o jeho extradici. Zaslalo Čs. komisi pro stíhání válečných zločinců zatýkací rozkaz Krajského soudu v Banské Bystrici datovaný 14. května 1976 a v příloze rozsudky Krajského soudu v Banské Bystrici a Nejvyššího soudu z roku 1962. Ne všichni členové této komise však byli téhož názoru a dohodli se, že požádají o stanovisko náměstka ministra zahraničních věcí Dušana Spáčila. Jeho odpověď ze 17. ledna 1977 byla negativní, tedy že žádost o extradici nedoporučuje. Ovšem jak poznamenal: *To nemění nic na skutečnosti, že je možné, stejně jako dosud, i nadále využívat propagačně tu skutečnost, že v NSR*[38] *volně žije válečný zločinec, u nás právoplatně odsouzený k trestu smrti, na svobodě a navíc je mu umožněno dále veřejně hanobit zemi, kde spáchal nejtěžší zločiny*. A tak československá strana znovu nic nepodnikla.[39]

Nečekaná iniciativa přišla v roce 1981 ze Spojených států. Dne 15. dubna 1981 předalo americké velvyslanectví v Praze československé straně nótu se žádostí o konkrétní dokumenty ze soudních řízení z let 1946 a 1962 a o předložení důkazů a svědectví o Ladislavu Nižňanském. Ministerstvo spravedlnosti USA – Úřad zvláštního vyšetřování – v té době zahájilo vyšetřování jeho obvinění z válečných zločinů, mj. jeho podílu na smrti příslušníků britské a americké válečné mise v SNP.

Čs. komise pro stíhání nacistických válečných zločinců se žádostí zabývala 13. 1. 1982. Následovala porada 24. února 1982, jejíž účastníci rozhodli, že zašlou americkým úřadům pouze rozsudek z roku 1962 a další skutečnosti k činnosti a osobě Nižňanského napíší jen do textu nóty. Výsledné znění bylo odesláno 31. března 1982 přes MZV. Formálně tak bylo žádosti vyhověno, ale i členové komise museli vědět, že jejich „odpověď" případ neposune.[40] Rozhodující byl totiž názor náčelníka správy vyšetřování StB plk. JUDr. Rudolfa Šubrta, který již 4. 9. 1981 komisi napsal: *Po vyhledání požadovaných materiálů bylo však zjištěno, že některé jsou takového charakteru, že by nebylo vhodné předávat je americké straně*.[41] Toto stanovisko potvrzuje podezření, že StB v roce 1962 vytvořila případ svými tradičními metodami a shromažďováním důkazů se příliš nezdržovala. K odsouzení stále stačilo jen doznání a usvědčení svědky drženými ve vazbě, stejně tak jako v padesátých letech. To se ale zjevně vymstilo, když úřady v SRN a USA žádaly skutečné důkazy, které v původní dokumentaci zkrátka nebyly.

Věc uzavřela další americká nóta z 15. srpna 1984. Vyplývalo z ní, že Nižňanský nebyl americkým občа-

34 *ABS*, f. svazky I. správy SNB, svazek reg. č. 90045 „Vlna".

35 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, Zápis z jednání komise 12. 6. 1964.

36 *ABS*, f. svazky I. správy SNB, svazek a. č. 10081/138, Výpis ze zprávy spolupracovníka „Kolbe", 10. 10. 1973, mjr. Nečásek, s. 122.

37 Tamtéž, s. 127–128. *Podle sdělení TS ZUBRA Nižňanský začátkem roku 1985 odešel do důchodu a žije nadále v Mnichově. Vzhledem k jeho odchodu z ALFY jsou materiály uloženy, 14. 1. 1986*, podpis nečitelný.

38 NSR – Německá spolková republika. Dobově používaný název měl oslabit legitimitu SRN ve srovnání s Německou demokratickou republikou.

39 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, dopis náměstka ministra zahraničních věcí D. Spáčila ze 17. 1. 1977.

40 Tamtéž, záznamy ze zasedání komise 13. 1. 1982, 8. 12. 1982 a 19. 10. 1983.

41 *ABS*, f. 325, sign. 325-71-6, Ladislav Nižnanský – zaslání dokumentace.

nem, a proto nemohl být vyšetřován.[42]

Toto právní omezení však nebránilo propagandistické kampani, jejímž smyslem bylo obvinit SRN a USA z ochrany válečných zločinců. V *Rudém právu* vyšel v září článek *Kdo chrání vrahy amerických vojáků. Dopis účastníka SNP.*[43] V Československé televizi se ve stejném měsíci vysílal dokumentární film *Obraz zrady* a 6. listopadu diskuse „na aktuální téma", jejíž přepis otiskl deník *Práce* 10. listopadu. Ačkoliv zejména německé úřady mohly vyvinout ve věci Nižňanského iniciativu, byly propagandistické výpady plné zamlčování a nepravd. O právních omezeních amerických úřadů nepadla ani zmínka.[44]

Zřejmě v reakci na připomenutí kauzy bylo v prosinci 1984 rozhodnuto znovu posoudit žádost o vydání Ladislava Nižňanského. Zatýkací rozkaz vydal Krajský soud v Banské Bystrici znovu 17. května 1985 a prostřednictvím velvyslanectví SRN v Praze byl 4. července 1985 odeslán na Spolkové ministerstvo spravedlnosti do Bonnu. Československá strana jej 28. února 1986 urgovala a 7. července 1986 přišla od úřadu vrchního prokurátora při Zemském soudu v Mnichově žádost o poskytnutí důkazů, protože úřad dostal pouze zatykač a rozsudky prvoinstančního soudu z roku 1962 a odvolacího soudu.[45] Vzhledem k neexistující smlouvě o extradici mezi ČSSR a SRN zkoumaly německé úřady možnost zahájit vyšetřování Nižňanského případu.[46]

Tečku za aktivitami Československé komise pro stíhání nacistických válečných zločinců ve věci Nižňanského tvoří záznam tajemníka komise Oldřicha Křepeláka ze zasedání 28. března 1990: *Nechat věc v klidu – v NSR nic nedělají, počítají s vysokým věkem Nižňanského. Nic by se jako obvykle nedocílilo. Je zde zájem o dobré vztahy s NSR v nové kvalitě. Můj návrh: postupovat podle bodu 3) nechat v klidu*.[47]

Případ se znovu dal do pohybu až dlouho po listopadu 1989. Slovenská republika upozornila na případ úřady SRN, které se jím začaly v roce 2001 zabývat. Dne 16. ledna 2004 tehdy již šestaosmdesátiletého Ladislava Nižňanského zatkla v Mnichově-Neuperlachu německá policie z příkazu státního zastupitelství.[48] Nižňanský měl od roku 1996 německé občanství (do té doby byl pravděpodobně bez státního občanství). Zatčení vyvolalo velký zájem médií jak v SRN, tak v České a Slovenské republice.[49]

Vyšetřování bylo samozřejmě obtížné. Po masakrech v obcích Ostrý Grúň a Kľak zůstalo naživu pouze deset obyvatel, z nichž v roce 2004 žili již jen tři lidé.[50] Případ byl ve světě ostře sledován a toho roku se jméno obviněného dostalo ve výroční zprávě Centra Simona Wiesenthala v Jeruzalémě do desítky aktuálně nejvýznamnějších nacistických válečných zločinců.[51] Nižňanský zůstal ve vazbě a soudní řízení začalo u mnichovského zemského soudu 9. září 2004. Byl obviněn z účasti na zavraždění (jako nepřímou vinu) 164 lidí a z přímé vraždy 20 lidí. Dne 15. října 2004 byl však z vazby propuštěn a nakonec osvobozen, protože se obvinění nepodařilo prokázat. Ladislav Nižňanský zemřel 23. prosince 2011 a tím skončila byť hypotetická možnost pohnat jej ještě jednou k světské spravedlnosti.

Závěr

Byl Ladislav Nižňanský skutečně aktivním účastníkem vražd? Jeho případ je na první pohled jasný. O konkrétních činech v Abwehrgruppe 218 existuje jen málo konkrétních důkazů.[52] Svědectví jeho kolegů z vojenského prostředí z doby před německým zajetím byla dokonce naopak vesměs pozitivní. Problém je, že byl souzen několikrát a původně dokonce osvobozen, a také to, že odsouzení v roce 1962 předcházely nestandardní vyšetřovací metody a výrazně je ovlivnila skutečnost, že byl zaměstnán ve Svobodné Evropě.

42 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, nóta velvyslanectví USA č. 315 z 15. 8. 1984.

43 MICHALKO, Martin: Kdo chrání vrahy amerických vojáků. Dopis účastníka SNP. *Rudé právo*, 29. 9. 1984, příloha *Haló sobota*, s. 6.

44 Státní orgány NSR a USA chrání Ladislava Nižňanského, protože to je jeden z jejich služebníků. *Práce*, 10. 11. 1984, s. 6–7.

45 *NA*, f. Československá komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (1965–1990), k. 326, Ladislav Nižňanský, dopis der Leitende Oberstaatsanwalt bei dem Landgericht München I, 7. Juli 1986.

46 Tamtéž, Ladislav Nižňanský, Verbalnote VN-Nr. 282/86, 13. März 1986.

47 Tamtéž, Ladislav Nižňanský, Záznam k dopisu z MS SR, 28. 3. 1990.

48 Wiesenthal Center welcomes arrest of slovakian nazi war criminal Ladislav Niznansky in Germany: urges prosecution to expedite trial – viz http://www.wiesenthal.com/site/apps/s/content.asp?c=lsKWLbPJLnF&b=4442915&ct=5849951#.Vv-vgrOKA5s (citováno k 31. 5. 2016).

49 Milý člověk, říkají o vrahu Nižňanském sousedé. *Právo*, 26. 7. 2004, s. 1–2; Kriegsverbrecher verhaftet! Ehemaliger SS-man lebte 50 Jahre unbehelligt in München. *Bild München*, 20. Januar 2004, s. 3.

50 ČTK, 19. 1. 2004, V Německu zatčen velitel masakrů z Ostrého Grúně a Kľaku.

51 Viz http://www.wiesenthal.com/site/apps/s/content.asp?c=lsKWLbPJLnF&b=4442915&ct=5851679#.Vv-xzbOKA5s (citováno k 31. 5. 2016).

52 Příslušníci i veškerý materiál Abwehrgruppe 218 padli v květnu 1945 do rukou Rudé armády. Stejně tomu bylo nejspíše i s dokumenty vedení protipartyzánského boje ve Vídni, které bylo rovněž obsazeno Rudou armádou. Relevantní dokumenty (např. hlášení o průběhu jednotlivých protipartyzánských akcí) by se tedy pravděpodobně měly nacházet v ruských archivech.

Příslušníci StB, pokud operovali na vlastním území, se nemuseli příliš namáhat. Rozhodnutí soudů nebyla nestranná, ale politicky motivovaná a na objednávky. V případě, kdy kauza dosáhla mezinárodních rozměrů, což byly všechny případy, kde československé úřady potřebovaly spolupráci při extradici nebo vyšetřování, výsledky vyšetřování založené ne na věcných důkazech, ale na výpovědích svědků ve vazbě neobstály. Případ proto vzbuzoval v zahraničí pochybnosti. Přitom ani sám Nižňanský nepopíral, že ve skupině Edelweiss, která se podílela na protipartyzánských akcích, včetně těch, kde došlo k masovým vraždám, velel slovenské rotě.

Životní cesta Ladislava Nižňanského, armádního důstojníka poslouchajícího rozkazy, je zvláštní. Byl příslušníkem československé armády. Se slovenskou armádou se bez odporu účastnil dlouhodobých nasazení na východní frontě. Poté se aktivně zapojil do přípravy SNP, a to zjevně z vlasteneckých pohnutek. V německém zajetí se zprvu jevil jako stoupenec SNP a svůj souhlas s nasazením v německých službách vykládal jako vynucený, ale i jako šanci znovu se zapojit do protiněmeckého odboje. Ovšem zjevně se nepokusil vyvázat z velice kompromitujícího poslání a vydržel v něm až do samého konce války. Vzhledem k poválečné osobní nejistotě se nelze divit, že přijal velkorysou nabídku československé vojenské zpravodajské služby. V bezpečí již dělal vše pro to, aby se schoval do závětří. Minulost se mu několikrát připomněla a jistě ho nenechala v klidu spát až do konce jeho dnů.

Podstatné je, že za své činy nikdy nepřijal skutečnou odpovědnost. O děsivých událostech musel minimálně velmi dobře vědět, pokud se na nich jako velitel nepodílel, a přitom setrval v jednotce a nepodnikl nic, aby dalším vraždám zabránil. Takový je i pohled současné historiografie. Bez ohledu na to, zda se účastnil vražd a drancování, nese na těchto válečných zločinech odpovědnost jako velitel. Jeho spolupráce s nacisty byla mimořádná. Takováto míra zapojení do fyzické likvidace civilistů byla u bývalého československého důstojníka bezprecedentní.[53]

Soud s Ladislavem Nižňanským začal 9. září 2004 v Mnichově. Obžalovaný ještě před zahájením líčení několikrát opakoval, že je nevinen. V prosinci 2004 byl osvobozen. Foto: ČTK/AP

Pozornost však vzbuzuje i činnost československých armádních, justičních, bezpečnostních a dalších státních orgánů. Hned po válce nebyl zjevně příliš velký zájem o řešení válečných zločinů. V šedesátých letech se jeví otevření případu jako čirá propaganda. Skutečný zájem na potrestání pachatele je velmi sporný. Pokud by tomu tak bylo, bezpečnostní a státní orgány by se snažily účinně přesvědčit své zahraničních protějšky, aby Nižňanského vydaly. Ale jako v jiných případech československým úřadům stačilo jen zapůsobit na veřejné mínění tím, že vznesou úřadům USA a SRN požadavek. Americké a německé trvání na právních procedurách se následně vykládalo jako nechuť trestat válečné zločiny. Přes opačné proklamace vyvíjely československé úřady pouze formální aktivitu. Samozřejmě situace by byla jiná, kdyby Státní bezpečnost v roce 1962 vedla profesionální vyšetřování. Třídně pojaté trestní řízení však obstálo jen v třídní společnosti, v právním státě nikoliv. Nižňanského případ názorně dokládá neslučitelnost práva a totality.

Na druhou stranu justiční úřady Spolkové republiky Německo dlouhá léta neprojevovaly téměř žádnou snahu o potrestání Ladislava Nižňanského. To je i v souladu s obecně malou vůlí trestat zločiny doby nacismu v Německu. Je tedy pravděpodobné, že i v případě splnění formalit by během více než třiceti let k žádnému odsouzení nedošlo.[54]

53 Nepoznám podobný prípad z našich dejín, že by sa náš dôstojník takto zachoval, tvrdí historik František Cséfalvay – viz http://prop.wz.cz/niznansky_zlocincom.htm (citováno k 31. 5. 2016).

54 Srov. ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejích příslušníků*. Academia, Praha 2015.